

Co je to ekonomie*

Michal Kvasnička

16. února 1999

Slovo **ekonomie** se v současnosti používá nejméně ve dvou rozdílných významech, v širokém a v úzkém. Ekonomie v úzkém slova smyslu je *teoretická společenská věda, která se snaží vysvětlit, jak funguje hospodářství*. V širším slova smyslu pak ekonomie zahrnuje také **business** a **správu**. Zatímco vlastní ekonomie zkoumá, jak se věci mají, jak svět funguje, business a správa se snaží nalézt nejvhodnější *postupy a techniky*, které vedou k vytčeným cílům. Jde o to zajistit, aby naše firma dosahovala co největšího a nejstabilnějšího zisku, aby státní úřad nebo nadace dosahovaly co nejefektivnější cílů, pro které byly zřízeny apod. Business a správa tedy zahrnují takové disciplíny jako jsou bankovní a firemní finance, management, marketing, public relations, účetnictví a mnohé další.

Ekonomie vs.
business a
správa

V této přednášce se budu zabývat ekonomii v užším slova smyslu. Jednak proto, že je podle mého mínění zajímavější, jednak proto, že díky její abstraktnosti je obtížnější si ji představit. (A samozřejmě také proto, že jsem o to byl požádán.)

Abychom se nemuseli pouštět do složitých abstraktních úvah, ukažme si jednoduchý a často používaný příklad, který nám osvětlí jak komplexní je hospodářství, tedy předmět, který se snažíme zkoumat.

Kolik lidí je potřeba k tomu, aby bylo možné vyrobit obyčejnou dřevěnou tužku s gumou? Většina lidí odpoví, že zhruba deset: jeden řeže větší dřevěné bloky na malé kousky, další připravuje tuhu, další lepí tuhu do tužek, další tužky lakuje, další řeže gumu na přiměřeně velké válečky, další stříhá plíšky a konečně poslední pomocí plíšku připevní gumu k tužce. To vše samozřejmě s pomocí poměrně sofistikovaných strojů.

Příklad s tuž-
kou

Ti z vás, kteří mají ekonomické myšlení, si však už museli všimnout, že to celé je chyták. Kde se vzalo dřevo, plech, barva, lepidlo, guma, stroje, budovy, energie a spousta dalších náležitostí? I ty musel někdo vyrobit. Někdo musel zasadit stromy, ošetřovat je, nakonec pokácet a dovézt na pilu a potom dál do továrny na tužky. Někdo musel vyrobit sekery a pily, někdo musel vyrobit železo pro výrobce seker, někdo musel vytěžit rudu a uhlí pro výrobce železa. Podobně musel někdo vytěžit a přivést ropu pro výrobce gumy. A někdo musel vyrobit všechny stroje a nástroje, které byly k výrobě všech těch nezbytností potřeba. (Nemluvte o tom, že každou součástku musel někdo vymyslet a že někdo musí vyrábět potraviny, aby všichni zúčastnění dělníci, dopravci, technici, inženýři apod. měli co jíst. A ještě jiní lidé je musí učit a vyškolit.) Tento proces jde zásadě do nekonečna.

Shrnutí a podtrženo: na výrobě tak jednoduché věci, jako je tato obyčejná tužka, se zprostředkovaně podílela téměř celá planeta a valná část lidí, kteří na ní dnes žijí. Téměř

*Přednáška na ESF pro Spolek mladých konzervativců určená pro absolventy středních škol, kteří se hlásí na VŠ

nikdo z nich, s výjimkou pracovníků KOH-I-NOORu neměl v úmyslu vyrábět tužky, každý se staral jen o svoji malou část. Většina lidí a podniků se vůbec nestarala o celek a potřeby jednotlivých lidí, každý pracoval jen proto, aby uživil sebe a svoji rodinu. A přesto všichni dohromady se na výrobě téhle tužky podíleli a byli nutně potřební a přispěli k uspokojení lidských potřeb.

Navíc nesmíme ztratit ze zřetele, že tužka je pouze jedním z milionů, možná miliard různých výrobků a služeb, které se na zemi běžně vyrábějí. Musí nám tedy nutně vyvstat na mysli otázka, jak je to možné, že se *vůbec* něco vyrobí! A především, jak je možné, že se vyrábí *správné množství správných výrobků a služeb*. Odpověď na tuto otázku je právě cílem zkoumání ekonomie.

Abychom mohli tento složitý mechanismus pochopit, musíme nejdříve porozumět chování jednotlivých subjektů, tedy jednotlivců, rodin, podniků, vlád, odborů, zájmových skupin apod. Pro naše účely můžeme jejich chování zúžit na problém *rozhodování*, tj. jak volí mezi různými alternativami.

Rozhodování

Tento aspekt je tak důležitý, že se ekonomie dokonce někdy definuje jako „elaxvěda o rozhodování“. Co si však máme pod pojmem *rozhodování* představit? Uveďme si příklad: když večer přijdu unavený z práce domů, mám si urovnat prostěradla a deky na posteli, nebo se do ní mám svalit tak, jak je? Jinak řečeno, mám si zvolit pohodlnější spánek, nebo více spánku? Je zřejmé, že výsledek mého rozhodování bude záležet na tom, kolik dnů už jsem si postel nestlal, jak moc nenávidím stlaní, jak jsem unavený, kolik hodin jsem v poslední době spal a podobně. Na první pohled se může zdát, že výsledek je naprosto náhodný. Přesto však ekonomové vytvořili **model rozhodování**, který je zcela obecný a který lze využít k analýze tohoto a mnohých jiných problémů.

Nebudu zastírat, že příklad, který jsem právě zmínil, nepatří mezi nejobvykleji zkoumané ekonomické problémy. Většinou se zabýváme zkoumáním otázek, které souvisejí s chodem hospodářství. Model rozhodování byl původně vytvořen, aby vysvětlil, jakým způsobem se lidé rozhodují při nákupu zboží a služeb. Takový model nám pak umožňuje předpovědět, jak se změní jejich chování, když se změní podmínky (např. tržní ceny, dopravní náklady apod.). Později byl model rozšířen do dalších oblastí: zkoumalo se, jak lidé tráví svůj volný čas, jak rozdělují svůj čas na práci a na zábavu, jaké zaměstnání hledají a jak dlouho a podobně.

Stejně jako rozhodování lidí a rodin zkoumají ekonomové také rozhodování firem: jaké zvolí ceny, kolik se rozhodnou vyrábět, jakých výrobků, kdy přijdou s inovacemi, ve které části světa se usídlí, jaké výrobní faktory a v jakém poměru použijí a podobně.

V průběhu let se ukázalo, že klasický ekonomický model rozhodování je velice mocný a že dává velmi dobré výsledky, tj. že jeho předpovědi se mimořádně dobře shodují s realitou. Byl proto více a více využíván i mimo svoje původní zaměření. Do dnešního dne z něho byly odvozeny další a další modely, např. modely chování vlády, modely chování parlamentních stran, modely drogové závislosti, modely vysvětlující, co a jak dlouho lidé studují a mnoho dalších.

Ekonomie se však nezabývá jen tím, jak se rozhodují jednotlivé subjekty (jednotlivci, rodiny, firmy, vlády apod.), ale také *celkovými výsledky jejich rozhodnutí*. Pokud bychom byli Robinsoni na opuštěném ostrově, pak bychom většinou mohli dosáhnout toho, co jsme si naplánovali – pokud budeme plánovat v rámci svých možností. Ve společnosti, která se skládá z milionů lidských bytostí a tisíců nejrůznějších institucí a korporací, je to však poněkud jinak: rozhodnutí jednoho člověka ovlivňují všechny

Nezáměrné
důsledky

ostatní. Výsledkem jejich jednání je často něco naprosto nezamýšleného Ekonomové se tedy snaží zkoumat i *důsledky lidských rozhodnutí*, a to především *nezáměrné* důsledky.

Uveďme si opět příklad. Představte si, že sedíte na fotbale. Samozřejmě chcete co nejlépe vidět. Kdybyste si stoupli, viděli byste mnohem lépe. To ale platí i pro všechny ostatní lidi na stadionu: pokud se kterýkoli z nich postaví, lépe uvidí. Co se ale stane, pokud si stoupnou naráz *všichni*? Nepomůže si nikdo z nich, protože všichni uvidí zhruba tolik, co před tím. Ve skutečnosti si dokonce pohorší, protože teď budou muset stát. A žádný jednotlivec sám o sobě se nemůže posadit, protože by viděl dokonce ještě hůř než před tím. Všichni se rozhodli zdánlivě racionálně a správně, ale výsledkem bylo něco, co nikdo nezamýšlel.

Rozdíl mezi výsledkem v případě, že určitým způsobem jedná pouze jednotlivec, a situací, kdy podobně jedná celá skupina, je naprosto univerzálním principem. Např. každý jednotlivec si může kdykoli za tržní cenu koupit libovolné množství jahod, aniž by se cena změnila – mění se jen nakupované množství; pokud se ale celá společnost rozhodne nakupovat jahody, zjistí všichni spotřebitelé, že se naopak mění cena a celkové množství jahod je konstantní.

Nebo jiný příklad: pokud jeden výrobce automobilů sníží ceny, polepší si, protože na sebe strhne novou část zákazníků a prodá víc aut. Pokud však stejně jednají všichni, mohou si pohorší, protože prodají zhruba stejně, ovšem za nižší ceny.

Aniž si to uvědomujeme, každý den, každou minutu se setkáváme s neobyčejným množstvím nezamýšlených důsledků lidského jednání. A naštěstí nejsou většinou, na rozdíl od našeho příkladu, vůbec nežádoucí. V zásadě se dá říct, že celá naše civilizace, celé naše hospodářství stojí a funguje pouze díky těmto nezmýšleným důsledkům našich činů. Ekonomie se potom snaží zkoumat, jak to všechno vlastně funguje.

Z toho, co jsme doposud řekli, obzvláště z našeho příkladu s tužkou, by mělo být patrné, že hospodářství jako celek je něco neobsáhnutelného jednou lidskou myslí. Proto také všechny pokusy o *totální plánování* hospodářství až do dnešního dne selhávaly a budou se vši pravděpodobností selhávat i nadále: nikdo, žádný člověk ani žádná komise či výbor, ani největší počítač není a nemůže být schopen řídit něco tak složitého.

Komplexnost hospodářství, nemožnost řídit

Výjimkou není ani tzv. *válečné hospodářství*; to může fungovat pouze krátkodobě a to tak, že naprosto obětuje zájmy svých občanů pro jediný snadno definovatelný cíl: vítězství ve válce. Za normální okolností má každý občan, každá rodina, každý podnik svoje vlastní, často navzájem konfliktní cíle, které není možné sladit žádným plánem.

Je nesmírně důležité, abychom si složitosti hospodářství a vůbec společenských vztahů byli vědomi, pokud se k nim chceme vyjadřovat. Je také nezbytné, abychom rozuměli aspoň základům toho, co ekonomická věda za zhruba dvě století své existence objevila. Jinak způsobíme v dobré víře zoufalé problémy nejen sobě, ale i svému okolí. Ukažme si opět několik příkladů.

Nutnost znalosti ekonomie

Klasickým příkladem je institut *minimální mzdy*. Každý, kdo má srdce na pravém místě musí přece rozumět, že chudým špatně placeným dělníkům je třeba pomoci, že je nezbytně nutné zlepšit jejich postavení. Obvyklým návrhem je pak zvýšit minimální mzdu, tj. zavést zákon, který prikazuje zaměstnavateli, že musí svým zaměstnancům vyplácet minimálně zákonem stanovenou částku. Každý, kdo má srdce na pravém místě, musí takový zákon podpořit, že?

Co se ale stane, pokud je takový zákon přijat? Uvažujme ekonomicky. Špatně placení dělníci jsou obvykle špatně kvalifikovaní. *Nejsou* špatně placeni proto, že by je jejich

zaměstnavatel neměl rád, a už vůbec ne proto, že by je vykořisťoval (celý koncept vykořisťování vychází ze sto padesát let staré a dávno překonané ekonomické teorie). Jsou špatně placení prostě proto, že jejich přínos podniku a následně celé společnosti je malý. Podnikatel je zaměstná jedině v případě, že mu vydělají víc, než kolik jim on musí zaplatit. Pokud jim bude muset zaplatit víc (např. proto, že mu to přikáže zákon), jednoduše je propustí. Jejich práci pak nahradí stroji, které se díky vyšší mzdě stanou relativně levnějšími, nebo prostě sníží produkci. Pokud by to neudělal, trpěl by ztrátou.

Můžete namítnout: kdyby měl sociální citění, pak by je zaměstnával i za cenu ztráty. Jenže, bavíme se o světě, jaký *skutečně je*, ne o tom, co si myslíme, že by mělo být. Navíc, stejně to není pravda. Pokud by se náš sociálně citlivý podnikatel skutečně choval tak, jak bylo navrženo, dosahoval by nižšího zisku než jeho méně citliví konkurenti; ti by ho brzy vytlačili z trhu. Zkrachoval by a o práci by přišli *všichni* jeho zaměstnanci.

Takže důsledkem zákona o minimální mzdě je pouze vyšší nezaměstnanost. To však bohužel není ještě konec problémů, které tento zákon vyvolá. Lidé, kteří přišli o práci, před tím něco vyráběli. Ať tak či tak, teď je celková produkce společnosti *menší* o jejich produkt. Společnost jako celek zchudla.

Dál je nutné vyplácet podpory v nezaměstnanosti více lidem. K tomu je potřeba zvýšit daně. Vyšší daně pravděpodobně odradí část lidí od práce – buď úplně, nebo prostě sníží počet přesčasových hodin. Tím dál klesá produkce a společnost chudne. Celý proces se rozvine v jistou multiplikativní spirálu, takže postižení je větší než jen původní jen nezaměstnanost.

Vidíme tedy, že lidé se srdcem na pravém místě v dobré víře a s chvályhodnými úmysly poškodili celou společnost, především však ty, kterým chtěli pomoci (a všichni víme, jak traumatizující následky má dlouhodobá nezaměstnanost).

Podivné je, že institut minimální mzdy ještě vůbec někde existuje a že se k němu některé vlády hlásí. Výše popsaný příklad totiž najdete v *každé* učebnici základů ekonomie. Buď tedy musíme dojít k názoru, že některé vlády jsou absolutně *neznalé*, nebo připustit pravdivost závěrů ekonomické *teorie veřejné volby*, která mimo jiné říká, že jednotliví členové vlády mají výraznou motivaci dělat populistické kroky, které všechny poškodí, aby se udrželi u moci.

Jinými příklady podobného ražení mohou být např. zákony o regulaci nájemného, které způsobují nedostatek bytů, regulace cen benzínu v době ropné krize ve Spojených státech, absence možnosti vybírat školné, která způsobuje přebytek poptávky po vysokém školství nad nabídkou, absurdní způsob dotací na ubytování na kolejích, která způsobuje, že někteří lidé jezdí z ekonomických důvodů studovat spíše na *vzdálenější* školy a podobně.

Ekonomie samozřejmě ještě neobjevila všechno. Ačkoli udělala velký pokrok, jako v každé jiné vědě, i zde ještě zbývá hodně práce. (Takže máte možnost.) Kromě toho zůstává velké napětí mezi poznatky ekonomické teorie a reálnou politickou praxí. Některé příklady už jsme zmínili.

Problémy ekonomie

Jsem samozřejmě realista a nepředpokládám, že všichni, kteří mě tu teď poslucháte, budete studovat ekonomii. Velká část z vás dá přednost jiné humanitní vědě. Nicméně i vám může být jistá znalost ekonomie k prospěchu. Ve skutečnosti my ekonomové přebíráme poměrně hodně z jiných věd, z psychologie, sociologie, politologie, antropologie. Hodně jsme také přispěli k řešení hraničních problémů. Možná při studiu těchto disciplín zjistíte, že některé poznatky ekonomie můžete velmi dobře uplatnit i zde.

Využití ekonomie

Pokud se budete chtít věnovat tomu, co jsem na začátku označil jako business a správu, pak vás velká porce ekonomie nemine – bude tvořit podkladovou teorii pro veškerou vaši praxi.

No, a vy ostatní, kteří se nebudete nikdy zabývat ničím takovým: věřím, že i vám je k velkému prospěchu seznámit se se základy toho, co ekonomie za dvě století své existence objevila. Jinak budete nuceni připojit se k zástupům těch, kteří v dobré víře a s čistými úmysly ničí náš život.